
DVIJE CRTICE IZ ISTORIJE BJELOPAVLIĆA

Momčilo Šaletić

This text gives the accounts of two interesting details from the past of the Bjelopavlići. The first one describes how the yonder notorious Turkish fortification got the name “Pearl” in the very beginning of the 18th century when the old town was being renovated. The second relates to the weapons of the outlaw leader Bajo Pivljanin known as the “whip of Bajo Pivljanin” which had been a subject of people’s stories for a long time. The text explains the characteristics and types of those weapons.

Kako je Spuž postao biser

Spuška tvrđava, podignuta na istoimenoj glavici, bez sumnje predstavlja jedno od najstarijih relativno očuvanih utvrđenja na našim prostorima. Njegov prvi pisani pomen datira iz 1379. godine, 17. septembra, kada je bosanski kralj Tvrtko I napao državu Balšića i dospio do Spuža, gdje Dubrovčanima izdaje povelju „pisanu pod gradom Spužem“.

Kada su postavljeni temelji spuškoga grada još uvijek se sa sigurnošću ne zna, ali su logične pretpostavke da je riječ o utvrđenju koje je nastalo još u vrijeme rimske uprave u ovim krajevima.

Kroz vrijeme je spuški grad doživljavao različitu sudbinu, rušen je i obnavljan, uglavnom zavisno od potreba zavojevača koji su posijedali ovu značajnu strategijsku tačku na važnom putnom

pravcu – koridoru kojim su se u svojim pohodima kretale vojske od antičkih vremena do kraja Drugog svjetskog rata.

Posljednju i najobimniju obnovu spuške tvrđave uradili su Turci. Pripreme i radovi su počeli 1704. godine. Zbog stalnih nemira brdskih plemena tih godina i mletačkog uticaja na njihove oslobodilačke težnje, Turci su ubrzano vršili gradnju spuške tvrđave, kao i tvrđava u Nikšiću i Trebinju, jer su smatrali da stalne i brojne vojne posade u njima mogu uspješno kontrolisati pokornost okolnog stanovništva.

Za rukovođenje ovim zamašnim poslom i obezbjeđivanje potrebnih sredstava, od Carigrada i samog sultana zadužen je skadarski Hodaverdi-paša Begoli Mahmudbegović.

Nastojeći da što efikasnije uredi stanje u Crnoj Gori, Brdima i Hercegovini i umiri nepokorno stanovništvo, Hodaverdi-paša istovremeno ulaže napore da održava što bolje odnose sa Mlečanima, kako bi se smanjio njihov uticaj i podrška pobunjenicima. Njegova česta i opširna prepiska sa istaknutim ličnostima i zvaničnicima, u Kotoru sa Jovanom Bolicom, u Perastu sa nadbiskupom Zmajevićem i drugima, koja ponekad zvuči sasvim prijateljski, to pašino nastojanje nesumnjivo potvrđuje.

U tom svijetlu treba posmatrati i pismo koje Hodaverdi-paša upućuje novembra 1704. godine nadbiskupu barskom Vicku Zmajeviću, čija je rezidencija tada u Perastu, u kome ga pored ostaloga obavještava: „Povrh svega moramo vam reći da mi je srećni Veliki Gospodar naredio da u Bjelopavlićima sasvim iznova napravim stari grad Spuž, kojem smo dali ime Biser. Nama je poslao novac, ali ne toliko koliko je dosta za ovaj veliki poduhvat i zbog toga nam je naredio da uvedemo porez svim ovim krajevima, kako Turcima, tako i Hrišćanima, kako bi svaka kuća pomogla plaćajući tri reala.“¹

¹ Dr Gligor Stanojević, *Crna Gora u doba vladike Danila*, Ist. institut, Cetinje 1955, str. 53.

Originalni tekst pisma glasi „Sopra di ciò dobbiamo dirvi che havendoci commandato il felice Gran Signore di fabricare a Bielopavlichì tuta di nuovo

Nadbiskup Vicko Zmajević² je inače bio uporan i oštar protivnik pravoslavlja, pa i vladike Danila lično, što je paša sigurno dobro znao. Zbog toga mu i piše u tako prijateljskom tonu. Usput, on nadbiskupu otkriva i državni plan o obnovi tvrđave Spuž, plan koji očigledno još uvijek predstavlja tajnu, pa otuda i šifra „Biser“, pod kojom se taj plan ostvaruje: „... da u Bjelopavlicima sasvim iznova napravim stari grad Spuž, kojem smo dali ime Biser“.

Tako je Spuž postao „Biser“, što je bio šifrovani naziv za obimni građevinski poduhvat. Da je to tako pokazuje i činjenica da taj naziv nikada i nigdje nije korišćen kao toponim, niti je ikada bio u javnoj upotrebi kao novo ime Spuža.

Na osnovu podataka iz citiranog pisma, više autora, pišući o Spužu, ovaj naziv dosta neobazrivo prikazuje kao toponim: „Turci su predvidjeli podizanje tvrđave u Spužu ili Biseru“ – dr Gligor Stanojević;³ „... nazivan je i Biser...“ – dr Branko Babić;⁴ „...Tvrđava je odavala utisak moći i snage, a istovremeno i ljepote, zbog čega je bila nazvana – kala Biser (tvrđava Biser)“ – dr Sait Š. Šabotić.⁵

Treba se prisjetiti da kad je dat naziv „Biser“ nije bilo ni traga od buduće ljepote, jer je tada na Glavici bila samo ruševina od starog utvrđenja. Završetkom obnove tvrđave i odbrambenih bedema gubi se naziv „Biser“ i više ga niko ne pominje.

l'antika città di Spus, alla qualle habbiamo messo il nome Perla. Ci ha mandato denaro, ma non quanto basta per la gran spesa, e perciò ci ha commandato che facciamo una tassa a tutte queste provincie tantoalli Turchi come alli Christiani, acciò ogni casa paghi in aiuto tre reali.“

² Dr Rastoder, dr Andrijašević i drugi, *Istorijski leksikon CG – 5*, Podgorica 2006, str. 1217.

³ Dr Gligor Stanojević, navedeno djelo.

⁴ Dr Branko Babić, *Spuž i njegova okolina*, autorsko izdanje, Cetinje 2007, str. 114.

⁵ Dr Sait Š. Šabotić, „Spuška kapetanija u XVIII vijeku“, *Almanah* br. 41–42, Podgorica 2008, str 86.

Šiba Baja Pivljanina

Jedno od prvih vatrenih oružja sa barutnim punjenjem bila je takozvana „arkebuza“, jedna vrsta puške koja je ušla u upotrebu polovinom XIV vijeka.⁶

Već početkom XV vijeka, najprije u Francuskoj, a zatim i u drugim evropskim zemljama, javlja se masivnije oružje – „kulevrina“⁷ – koje predstavlja neku vrstu ručnoga topa, ali su kasnije izrađivana znatno veća i teža oružja toga tipa. Izlivena od bronzе, u početku je bila teška 11–12 kilograma tako da je njome mogao rukovati jedan čovjek i zvala se „ručna kulevrina“. Prema nekim podacima ova „ručna kulevrina“ mogla je čak biti teška od 5 do 28 kilograma, kalibra 12,5–22 milimetra i dužine 1,2–2,4 metra.⁸ Jedna vrsta je imala sa donje strane izlivenu kuku ili zub kojim se za vrijeme gađanja kačila za neki čvrst oslonac da bi se smanjio trzaj prilikom pucanja.

Kulevrina se kasnije pojavila i u našim krajevima, a narod ju je nazivao „šiba“. Vuk Karadžić u *Rječniku* (1818.) objašnjava da je šiba „jedna vrsta dugog topa maloga kalibra“ (*eine Art langer Kanone von kleinerm Kaliber*).⁹

Naš opjevani hajduk i hajdučki harambaša Bajo Pivljanin¹⁰ (živio je u XVII vijeku) imao je jednu „šibu“, koju su nazivali „šiba Baja Pivljanina“. Očigledno je da je i tada bila rijetka na ovim prostorima, a Bajo je vrlo vjerovatno do nje došao preko Mlečana.

U čestim okršajima koje je predvodio protiv Osmanlija ovo oružje je izazivalo strah i paniku kod protivnika, što je svakako doprinosilo glasu o nepobjedivosti njegove družine i njega samoga.

⁶ *Vojna enciklopedija*, Beograd 1976, I – 209, VI – 650.

⁷ *Vojna enciklopedija*, Beograd 1976, IV – 755.

⁸ *Velika sovjetska enciklopedija*, Moskva 1969, str. 78.

⁹ Vuk St. Karadžić, *Srpski rječnik* (1818), reprint, Prosveta – Beograd, 1966, str. 915.

¹⁰ Dr Š. Rastoder, Dr. Ž. Andrijašević i drugi: *Istorijski leksikon CG*, Podgorica 2006, str. 69.

Detaljniji opis „šibe Baja Pivljanina“ ostavio nam je Maksim Šobajić u svome rukopisu *Bradaska sloboda*: „U djetinjstvu pamtim ove puške, ali o njima bolje znaju ljudi koji su ih u bojevima nosili, i pričaju: „Bajova šiba“ nas je služila mjesto topa. Poduža od tanke duge puške, debela kao čovječija noga iza koljena, teška do 20 oka. Zato su birane momačke snage da ju u boj nose redom. Na nju, „šibu“, bijaše gvozdena kuka koja se zakučuje pri pucanju za kamen ili za drvo da ne bi skočila od zora, Turci se vazda plašiše od naše „šibe“, đe nju čuju u boju vazda zaziraše od nje.

Pri odmetanju Župe od Turaka oko 1853. godine odnešena je „šiba“ za odbranu manastira Sv. Luke u Župu. Sada ako nije na Cetinje na znamo đe je „... Tako i moj otac pričaše o „Bajovoj šibi“, da je i on dosta puta u boj nosio. Kad je rat bivao s Turcima mi smo Vražegrmci vazda čuvali stražu na Planinicu i iza Ostroga, od nikšićkih Turaka. To se zvaše „pandurina“. Naša se šiba čula u Nikšiće, zato bi mi svakoga dana pucali iz šibe, neka znaju Turci da mi čuvamo granicu.“¹¹

Logično je pitanje: otkud „šiba Baja Pivljanina“ u Ostrogu, a i neko drugo njegovo lično oružje.

Treba imati u vidu da su Stojan Jovanović (na zamonašenju dobio ime Vasilija, poslije smrti proglašen za sveca i u narodu poznat kao Sveti Vasilija Ostroški¹²) i Bajo Pivljanin bili savremenici. Sveti Vasilija je rođen 1610, a umro 1671. godine. Baju Pivljaninu se ne zna godina rođenja, ali je poginuo u Boju na Vrtijeljci, početkom maja 1685. godine

Bajo Pivljanin je cijeloga života bio hajduk i hajdučki harambaša i predvodio je čete u borbi protiv Osmanlija.

¹¹ Maksim Šobajić, rukopis *Bradaska sloboda*, knj. II, str 288. Čuva se kod porodice.

¹² Prot. Vaso Ivanišević, *Sveti Vasilije Ostroški – žitije i akatist*, Obod, Cetinje 1984.

Maksim Šobajić, navedeno djelo.

Dr Šerbo Rastoder, dr Živko Andrijašević i drugi, navedeno djelo, str. 721.

Manje je poznato da je Vasilija Jovanović isto tako bio borac protiv Turaka i organizovao otpor prema njima, najprije u Hercegovini gdje je stolovao u manastiru Tvrdoš i gdje je, poslije hirotonije, od 1638. godine bio mitropolit hercegovački.

Njegova zapažena uloga, pa i neposredno učešće u borbama protiv Turaka i njegov organizovan rad na pružanju otpora primorali su ga da se skloni iz Tvrdoša, najprije u okolinu Nikšića, a od 1850. godine u Ostrog.

Zajedno sa njim iz Hercegovine se povukao i harambaša Bajo Pivljanin sa svojom četom. Zajednički ciljevi i zajednička borba protiv istog neprijatelja su među ove dvije istaknute ličnosti onoga vremena stvorile trajnu međusobnu povezanost i prijateljstvo, tako da je Bajo sa svojim hajducima postao zaštitnik Ostroga, sveštenika i svetinja u njemu.

Mitropolit Vasilije je preminuo u Ostrogu 12. maja 1671. godine, a upravo tih dana Bajo Pivljanin se sa oko 600 hajduka i njihovih porodica u Risnu ukrcava na brod i odlazi u Pulu (Istra). Kasnije će se ponovo vratiti i nastaviti da se bori protiv Turaka.

Time je prestala njegova uloga zaštitnika manastira, ali je prilikom odlaska, kako bilježi Maksim Šobajić, ostavio „dvije velike puške, šibu i dževredar za odbranu Manastira“.

Tako se čuvena „šiba Baja Pivljanina“ našla u Ostrogu, i dugo godina nakon toga korišćena je u borbama i za odbranu.

Saopštenje Maksima Šobajića da se u njegovo vrijeme (druga polovina XIX vijeka) ne zna da je šiba Baja Pivljanina ako nije na Cetinju, samo dokazuje da je ona tada dobro skrivana kao osobita dragocjenost.

Pokojni iguman manastira Ostrog, Serafim Kašić, sa kojim je autora ovih redova vezivalo dugogodišnje prijateljstvo, i koji je u manastir došao kao đak 1939. godine, kazivao je da je Bajova šiba tada bila u Ostrogu, u Donjem manastiru, ali da je za vrijeme Drugog svjetskog rata nestala i da joj se gubi svaki trag.